

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ “М’ЯКОЇ СИЛИ” ПРОВІДНИМИ КРАЇНАМИ СВІТУ

У статті на основі аналізу закордонного досвіду застосування “м’якої сили” визначено та систематизовано за напрямками впровадження її інструменти.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується динамічністю розвитку суспільно-політичних подій та інформаційною перенасиченістю, зумовленою перш за все пришвидшенням інформаційного обігу, а також спрощенням доступу широких верств населення до можливостей отримання даних і до засобів їх поширення. Інформація, що в надмірній кількості надходить ззовні, формує в людей як знання про певні суспільно-політичні явища, так і систему переконань з вибором переваг “кращого життя” (від заходів соціального забезпечення до смакових уподобань, творів мистецтва тощо). Подібний вплив спонукає людей до рішучих дій, зумовлюючи їх свідомий вибір. Саме такий спосіб формування системи переваг з метою залучення на власну сторону без силового тиску і становить “м’яку силу” (МС) – техніку впливу на населення закордонних країн за допомогою культури, переконань, нематеріальних ресурсів та політичних ідеалів, без використання більш традиційних елементів силового, у тому числі воєнного, тиску. Особливо важливим для уряду держави є вміння оперувати інструментами МС, коли необхідно подолати такі проблеми міжнародного характеру: як фінансова криза, тероризм, зміни клімату, кіберзагрози.

Інструменти МС для впливу на інші регіони світу найбільш активно використовують провідні країни Європейського союзу (ЄС), а також США, КНР, Росія. Слід зауважити, що чим більший вплив має країна, тим більше інструментів МС вона використовує: це і надання допомоги в подоланні кризових явищ, і запрошення іноземних еліт до навчання, наукової співпраці та ведення бізнесу в країні-провіднику МС, і активне інвестування в економіку держав, що становлять інтерес, і, звісно, культурне співробітництво. Серед найближчих до України держав останнім часом усе активніше застосовує інструменти МС Російська Федерація (РФ). Її уряд намагається отримати підтримку серед країн колишнього СРСР шляхом співробітництва та піднесення досягнень Росії не лише в матеріальній, але й в інтелектуальній та культурній сферах. Діючи в такий спосіб, уряд РФ успішно просуває власні геополітичні інтереси, схилиючи на свій бік усе більше прихильників, переважно серед російськомовного населення, в інших країнах, у тому числі на території колишнього СРСР.

Виходячи з цього, виявлення і аналіз досвіду зарубіжних країн щодо застосування інструментів МС з метою впровадження його в подальшому в Україні є актуальною науковою проблемою.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У відомих на даний час дослідженнях [1–6] вивчались інструменти використання МС, а також світовий досвід їх реалізації для просування національних інтересів. Проте чітко визначених конкретних заходів,

систематизованих за напрямками впровадження для імплементації цієї сили в інтересах національної безпеки держави, у цих джерелах не наводиться.

Формулювання завдання дослідження. Мета дослідження – на основі аналізу іноземного досвіду застосування МС визначити її інструменти та систематизувати їх за напрямками впровадження.

Виклад основного матеріалу. Уперше термін “м’яка сила” (“soft power”) був запроваджений у 1990 р. професором Гарвардського університету США на ім’я Джозеф Най. Під ним розуміється комплекс дипломатичних, економічних, політичних, військових, юридичних та культурологічних інструментів несилового впливу на обстановку в закордонних державах в інтересах національної безпеки власної держави.

Від “жорсткої сили” “м’яка” відрізняється тим, що в основу її застосування покладено інструменти консенсусу, зовнішньополітичних заходів, співробітництва. У той час як “жорстка сила” (“hard power”) базується на застосуванні сил і засобів нав’язування та примусу, то МС спрямовується на залучення інших країн до своєї культури, способу життя, політичних ідеалів та програм.

Значний досвід застосування МС напрацьований провідними країнами ЄС та світу, зокрема, США, Китаєм та Росією.

Так, з 2010 р. Держдепартаментом США МС визначено одним з ключових компонентів реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Основні зусилля заходів МС заплановано зосередити на таких напрямках:

формування нової архітектури міжнародного партнерства США й активізація публічної дипломатії відносно неурядових та суспільних організацій, неформальних об’єднань, комерційних структур і національних діаспор з урахуванням їх зростаючої ролі у формуванні зовнішньої та внутрішньої політики закордонних держав;

корегування практики надання прямої безоплатної допомоги закордонним країнам з акцентуванням на питаннях торговельно-економічної та інвестиційної політики;

розширення сфери діяльності Агентства США з міжнародного розвитку та підвищення його ролі як одного з основних каналів поширення американського впливу у світі, налагодження стійкого діалогу з “проблемними країнами” шляхом надання різнопланової (економічної, соціальної та гуманітарної) допомоги;

підвищення якості взаємодії зовнішньополітичного відомства та Міністерства оборони США за кордоном, у першу чергу в умовах постконфліктного та посткризового відновлення в інтересах забезпечення власного домінуючого впливу на регіональні процеси.

Серед нових форм і методів роботи в рамках розширеної позаурядової діяльності за межами офіційних рамок посольств та консульств було запропоновано формально закріпити за Агентством США з міжнародного розвитку питання гуманітарного і технічного реагування на неполітичні кризи (природні лиха, техногенні катастрофи, пандемії тощо), а за Держдепартаментом – завдання комплексного реагування на політичні кризи, що несуть загрозу власним національним інтересам.

Серед інструментів МС США важливу роль відіграє освіта, а саме:

освітні програми – щороку в університетах США навчається більш ніж півмільйона іноземних студентів;

програми стажування – у всьому світі шляхом конкурсного відбору до стажування залучаються найбільш перспективні представники певних галузей діяльності.

Для нарощування діяльності з упровадження МС у рамках розширення функцій Держдепартаменту в 2012 р. у його складі були створені управління: з питань боротьби з тероризмом, з роботи з правозахисними організаціями, з урегулювання конфліктів і постконфліктної стабілізації, з глобальних проблем молоді. Також було реформовано низку структурних підрозділів, що опікуються питаннями міжнародної економіки та енергетичної безпеки.

Усі ці заходи сприяють формуванню позитивного ставлення до США з боку населення країн, яким надається допомога. Результатом такого співробітництва є те, що після проходження навчання з випускниками американських вузів та стажування зберігаються тісні зв'язки в рамках мережевих співтовариств, різних дослідницьких центрів. Саме в такий спосіб держава-провідник МС залишає за собою можливість впливати на закордонні еліти або використовувати їх інтелектуальний ресурс у власних інтересах. Повертаючись додому, учасники програм співробітництва “експортують” ціннісні орієнтири та світогляд США і, маючи доступ до владних еліт, сприяють формуванню позитивного ставлення до цієї країни в майбутньому, а також керуються отриманими ціннісними орієнтирами при прийнятті рішень. Такий підхід також широко використовується Великобританією та Китаєм.

Активно поширює свої засоби МС і ЄС. У всьому світі добре відомі такі його організації, як: Британська рада (Великобританія), Інститут Гете (Німеччина), Інститут французької мови (Франція), – які в ході співробітництва в культурній сфері приділяють багато уваги навчанню місцевого населення мовам і культурі своїх країн. Крім того, країни Європи беруть активну участь у роботі такої гуманітарної організації, як “Репортери без кордонів”, що надає допомогу працівникам засобів масової інформації (ЗМІ) у всьому світі в дотриманні прав на свободу слова. Подібною спільнотою є “Лікарі без кордонів”, яка надає благодійну медичну допомогу населенню кризових регіонів світу. Крім того, окремі організації Євросоюзу впроваджують гуманітарні програми у визначених районах світу з метою підтримки найбільш вразливих категорій населення, що постраждали від різноманітних конфліктів. Це, наприклад, французька неурядова організація з технічного співробітництва та розвитку (АКТЕД), що втілює гуманітарні програми на території Афганістану та країн Центральної Азії, колишнього СРСР, надаючи допомогу та підтримуючи ініціативу місцевих співтовариств. Під керівництвом АКТЕД у Таджикистані в 2001 р. був відкритий культурний центр “Бактрія” [2], який займається підтримкою освітніх, творчих і культурних ініціатив та розширює географію своєї діяльності в регіоні. Центр працює під егідою Франції та інших країн Європи. У ньому діють мовні курси (з французької, російської, англійської, німецької, перської та китайської мов), проводяться лекції європейських фахівців, в оригіналі йде показ фільмів країн ЄС.

Одним з найбільших у світі донорів з надання гуманітарної допомоги є Гуманітарний департамент Європейської комісії (ЕЧНО). Ця організація у всьому світі допомагає через програму підготовки до стихійних лих DPECHNO населенню регіонів, які найбільш потерпають від них.

Результатом цих зусиль є привабливість ЄС та його ціннісних орієнтирів для багатьох людей у всьому світі. Наприклад, культурна привабливість – це невід’ємна частина багатьох країн Європи. Скрізь з доброзичливим інтересом ставляться до європейського мистецтва, літератури, музики, дизайну, кухні тощо. Користуються популярністю і європейські мови. Саме вони за розповсюдженістю у світі становлять половину з 10 найбільш поширених. Так, англійська є загальноприйнятою в Британському співтоваристві, іспанська та португальська поєднують Піренейський півострів з Латинською Америкою, а представники майже 50 країн збираються на зустрічі, де їх об’єднує французька [4].

Окрім зазначених культурних чинників, до ефективних засобів МС Європи Дж. Най відносить такі [1]:

привабливість країни для біженців та емігрантів. На сьогодні за цим показником на першому місці знаходиться Великобританія, на другому – Німеччина;

тривалість життя громадян. Так, Франція, Німеччина, Італія та Великобританія переважають США за середньою тривалістю життя своїх громадян.

Отже, європейці вважають застосування саме МС, а не воєнних засобів (“жорсткої сили”) оптимальним інструментом для просування своїх цінностей і розвитку власної безпеки. Саме тому задля досягнення результативності застосування інструментів МС майже всі європейські держави направляють на допомогу країнам, що розвиваються, більшу, ніж США, частку свого валового внутрішнього продукту. Крім того, Великобританія і Франція, будучи за своїми розмірами набагато меншими, ніж США, витрачають на публічну дипломатію приблизно стільки ж ресурсів, що й офіційний Вашингтон.

Привабливість культури та ціннісних орієнтирів ЄС ефективно спрацювали в країнах Східної Європи, коли перед ними постало питання щодо входження до складу цієї спільноти та звільнення від впливу Росії. Отже, об’єднання Європи саме по собі несе великий заряд МС, і в багатьох регіонах світу це сприймають як шлях до кращого життя.

Окрім співробітництва в гуманітарній сфері, ефективним інструментом МС країн Заходу є сучасні інформаційні технології (ІТ), за допомогою яких можна успішно й оперативно впливати на свідомість і світогляд населення інших держав.

Так, за рік до так званої “Арабської весни” у 2010 р. уряд США уклав угоду з компанією HB Gary Federal на розробку комп’ютерної програми, яка може створювати чисельні фіктивні акаунти у соціальних мережах для маніпулювання і впливу на суспільну думку зі спірних питань, просуваючи потрібні погляди. Вона також може бути використана для контролю за суспільною думкою та виявлення небезпечних точок зору [5].

У червні 2010 р. у Військові повітряні сили США було запроваджено програмне забезпечення Persona Management Software, яке використовується для створення й управління фіктивними акаунтами на сайтах соціальних мереж з метою викривлення правди і створення враження, ніби є загальноприйнята думка з тих чи інших спірних питань [5].

Використання ІТ дає змогу оперативно маніпулювати свідомістю великих мас людей, формуючи потрібні образи та символи, що дозволяє залучити учасників інформаційного процесу до реалізації власних намірів (у т. ч. щодо зміни державного устрою в країнах-об’єктах впливу). Вплив такими засобами МС на великі маси людей може бути здійснений у короткий відрізок часу, як правило, упродовж декількох місяців.

Ще одним активним провідником МС у світі є уряд Китайської Народної Республіки (КНР), який планомірно реалізує стратегічний курс щодо перетворення своєї країни до середини 21 ст. у провідну світову державу. З 2002 р. Китай став створювати за кордоном центри з просування китайської мови і культури, які з 2004 р. отримали назву інститути Конфуція. На цей час у світі існує більш ніж 400 подібних закладів, які навчають іноземців китайської мови та займаються популяризацією своєї культури. Мережу цих міжнародних культурно-освітніх центрів розгортають Державна канцелярія з розповсюдження китайської мови за кордоном (скор. – Ханьбань) та Міністерство освіти КНР спільно із закордонними синологічними центрами [6].

Основними напрямками роботи інститутів Конфуція є популяризація китайської мови і культури на території країни роботи центру і стажування студентів та викладачів у Китаї, консультації з навчання [7]. Ці заклади користуються популярністю, мають представництва у близько 100 країнах світу, а до 2020 р. Ханьбань планує довести кількість інститутів Конфуція до 1000 [8]. Результатом діяльності КНР у використанні МС є зростання у всьому світі інтересу до її культурно-освітніх закладів та до країни взагалі, зокрема її філософії, ціннісних настанов та політичних переконань з подальшим їх наслідуванням. Робота інститутів Конфуція щодо розповсюдження китайських духовних цінностей є настільки ефективною, що в деяких країнах останніми роками до неї ставляться з пересторогою, наприклад, у Росії, де в Якутії така діяльність була припинена за рішенням суду. Інститут Конфуція, що працював у цьому регіоні, був звинувачений у “сприяттві проникненню китайської ідеології та економічної експансії на територію Росії” [9].

Успішне використання закордонного досвіду МС реалізує і РФ, впроваджуючи при цьому і власні інструменти. Найбільш інтенсивно МС почала застосовуватись як потенційний напрям зовнішньої політики держави із середини 2012 р., коли її керівництвом було наголошено на необхідності формування образу Росії за кордоном силами власних фахівців, щоб самим контролювати відображення ситуації в країні, заявляти про її внесок у світову науку і культуру, а також за допомогою власних ЗМІ пояснювати світовій спільноті державну позицію в міжнародних питаннях. Російській дипломатії було вказано на необхідність використання інструментів МС у роботі та просування власних інтересів і підходів шляхом переконання та здобуття симпатій до своєї країни, базуючись на досягненнях не лише в матеріальній, а й у культурній та інтелектуальній сферах. Основне завдання з покращення іміджу Росії за кордоном було покладено на спеціально створену організацію Россотрудничество (повна назва – Федеральне агентство зі справ Співдружності Незалежних Держав (СНД), співвітчизників, що проживають за кордоном, і з міжнародного гуманітарного співробітництва). Основними напрямками діяльності Россотрудничества за кордоном, які фактично є інструментами МС, були визначені [10]:

- співробітництво у сфері освіти, науки, культури та інформації;
- робота з іноземними студентами та реалізація молодіжних програм;
- співпраця у сферах комунікацій, зв'язку зі ЗМІ та інноваційних проектів;
- співробітництво у гуманітарній сфері, підтримка російськомовного населення за кордоном;
- ведення історико-меморіальної роботи.

Основним керівним органом Россотрудничества на території СНД та в інших країнах світу є Російський центр науки і культури (далі – Центр). Такі центри функціонують на

території СНД, як правило, по одному в країні, у столиці кожної з них, а в Україні і Казахстані функціонують ще й відділення Центру – так звані представництва в інших великих містах.

Аналіз діяльності Россотрудничества в Україні показує, що найбільш численні представництва Центру розгорнуті й функціонують саме на території нашої держави. Станом на березень 2014 р. окрім київського Центру діє ще два його представництва: в Одесі та Сімферополі, – які існували до захоплення Криму російськими військами. На 2014 р. керівництвом організації Россотрудничество було заплановано розгортання ще одного такого представництва у м. Харкові [10]. Така “щільність поширення” організацій Россотрудничества за кордоном порівняно з іншими країнами СНД свідчить про цілком очевидну надмірну увагу російського керівництва саме до України, а присутність представництв, окрім столиці, в Одесі й Сімферополі та плани щодо розгортання такого представництва в Харкові свідчать про тенденцію до подальшої експансії впливу РФ на населення України, у першу чергу, яке проживає у східних і південних регіонах, шляхом використання засобів МС.

Особливістю застосування Росією інструментів МС на пострадянському просторі є те, що вона в процесі своєї діяльності чітко дотримується курсу на консолідацію російськомовного населення, маючи на меті використовувати його як своєрідну “п’яту колону” для провадження власних інтересів у регіоні, де воно зосереджене [11]. Саме у такий спосіб діяв уряд РФ при анексії Кримського півострову, коли прихильність місцевого російськомовного населення, яке водночас активно “оброблялось” російськими ЗМІ, відіграла вирішальну роль при проведенні референдуму за від’єднання Криму від України.

Висновки

Таким чином, основний фактор МС – це індивідуальна привабливість, яка створюється не пропагандою, а лише завдяки перевагам власного розвитку. Це запорука ефективного впливу як на окремих осіб, так і великі верстви населення інших держав засобами МС, що здійснюється заради себе самого, а не для когось іншого. Привабливість джерела МС викликає захоплення та бажання слідувати за ним, що породжує наслідування та поступливість, готовність поділяти бажання та волевиявлення того, хто використовує МС.

У провідних країнах ЄС, а також США, Китаї та Росії напрацьовано значний досвід застосування МС в інтересах власної національної безпеки. Його необхідно впроваджувати й у нашій державі. Використання інструментів МС у заходах міжнародного співробітництва за визначеними напрямками в інтересах національної безпеки України повинно сприяти формуванню привабливого образу держави за кордоном, переконанню світової спільноти в миролюбному характері зовнішньої політики та відсутності в агресивних намірів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джозеф Най. Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всіх [Електронний ресурс] // Інститут Світової політики. – Режим доступу : <http://iwp.org.ua/ukr/public/340.html>.

2. Балашин В. В. “Мягкая сила” как инструмент внешней политики ряда зарубежных стран / В. В. Балашин // Зарубежное военное обозрение. – 2013. – № 3. – С. 34–36.
3. Что такое “мягкая сила”? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.klaipeda1945.org/voprosy-i-otvety/chto-takoe-myagkaya-sila/>.
4. “Мягкая сила” по-европейски [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2013/05/16/199605_myagkaya_sila_poevropeyski_zagadka.html.
5. Е. Пономарева. Железная хватка “мягкой силы” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uiamp.org.ua/?s>.
6. Джозеф Най “Мягкая сила” Китая в китайской мечте. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1387622580>.
7. Институт Конфуция ХНУ имени Каразина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://confucius.univer.kharkov.ua/#>.
8. Confucius Institute: promoting language, culture and friendliness [Electronic resource]. – Mode of access : http://news.xinhuanet.com/english/2006-10/02/content_5521722.htm
9. Прокуратура усомнилась в законности существования “Института Конфуция ИГУ” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://baikal24.ru/text/22-08-2013/prokuratura/>.
10. Официальный сайт Россотрудничества. Представительство Россотрудничества в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rs.gov.ru/node/28132>.
11. Богомолов О. В. Привід у дзеркалі: російська “м’яка сила” в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Богомолов, О. В. Литвиненко. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/newsmaker/read/6361/Pryvyd_u_dzerkali_rosijska_mjaka_syla_v?a_srt=&a_offset=83.

Подано 18.07.2014

А. В. Левченко, О. Н. Марченко-Бабич

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ “МЯГКОЙ СИЛЫ” ВЕДУЩИМИ СТРАНАМИ МИРА

В статье на основании анализа зарубежного опыта применения “мягкой силы” определены и систематизированы по направлениям внедрения её инструменты.

O. V. Levchenko, O. M. Marchenko-Babich

THE LEADING NATIONS EXPERIENCE OF THE “SOFT POWER” TOOLS APPLICATION

A foreign experience of the “soft power” application was analyzed in this article. The tools of this kind of power are specified and systematized under this analysis in compliance with areas of their implementation.